

Franciskus – en rubrikernas påve

Efter snart två år på påvestolen har Franciskus hunnit sätta ett antal rubriker i media. Kanske har det inte krävts så mycket, påven Benedictus XVI hade varit hans raka motsats när det gäller massmedial framtoning. Franciskus ser nästan alltid glad ut, är lättillgänglig, skämtar både om sig själv och med andra och han har förmågan att tala till vanliga människor utifrån deras vardag. Med sina oväntade metaforer och liknelser sätter han också rubriker som får många av oss att tappa hakan av såväl glädjande förvåning som tröstlös irritation. Han kan till och med framstå som en smula ytlig, i alla fall impulsiv, trots att vi som läst nästan varje spaltmillimeter om honom i världspresen vet att Franciskus är allt annat än ytlig, däremot mycket vardagsnära, vilket inte gick att säga om hans omedelbara företrädare.

När 2013 gick mot sitt slut var det flera stora tidningar som utnämnde Franciskus till årets person, som *The New Yorker* och *TIME magazine*. Hans enkelhet och ödmjukhet hade gått hem hos så gott som alla människor, troende som icke-troende, politiker, journalister och religiösa företrädare. Han inger förtroende och hopp något som är bristvaror i världen i dag. Och han kan kommunicera med sin omvärld. När jag säger att han är en rubrikernas påve så betyder det också att han faktiskt talar så att sociala media kan använda honom. Hans kortsatser lämpar sig utmärkt för twitter till en del traditionella katolikers förskräckelse.

Att Franciskus om än främst genom sitt statssekretariat till en del kan ta åt sig äran för att USA och Cuba efter över femtio år slutit fred, återupptagit diplomatiska förbindelser och upphävt ömsesidigt handelsembargo, har ledsamt nog passerat relativt obemärkt, åtminstone i svensk press. Det här arbetet visar att fred och rättvisa inte bara handlar om retorik för Franciskus, han gör något konkret åt det också, åtminstone så långt som han själv har resurser till. Ett av hans framträdande karaktärsdrag är att inspirera förtroende hos dem han möter. Han skapar trygghet omkring sig vilket kanske är den viktigaste komponenten i allt fredsarbete. Franciskus är otvivelaktigt en trygg och stabil ledargestalt något som har uppmärksammats av sekulära politiker.

Om Franciskus inte fått så stora rubriker i normaliseringen mellan USA och Cuba så uppmärksammades hans besök på Filippinerna desto mer. Han mottogs med jubel men media fastnade för när han med emfas hävdade att kyrkans lära om förbud mot artificiella preventivmedel stod fast. Han lyfte fram Paulus VI:s encyklika *Humanae vitae* från 1968 som kyrkans fortsatta lära på den här punkten. Det är förmodligen det mest kritiserade kyrkliga dokumentet i modern tid och det torde vara få katoliker som följer dess riktlinjer, i alla fall om man tittar på födelsetalen i Italien och Spanien. Kanske skulle vi inte ha blivit så

förvånade över uttalandet i sig om det hade gjorts i ett annat sammanhang. Men nu gjordes det på Filippinerna, där regeringen nyligen hade infört en lag med gratis preventivmedel och obligatorisk sexualundervisning för att komma till rätta med en alltför stor befolkningsökning och fattigdom. Dessutom hade frågan under första delen av den så kallade familjesynoden i oktober 2014 inte väckt någon större uppmärksamhet och många trodde väl att kyrkans ledning äntligen hade lyssnat på hur majoriteten katoliker faktiskt lever.

Många reagerade på uttalandet och undrade i vilket läger denne påve egentligen stod. Hade vi missförstått hans reformvilja och egentliga ståndpunkter? Kritiken uteblev inte, förstås! Och då sätter Franciskus nästa rubrik. På planet tillbaka till Rom vill han rätta till det han sagt och säger ”Jag menar inte att goda katoliker ska föröka sig som kaniner!” Och inser väl i nästa andetag att det inte var så lyckat och sammanfattar att han vill tala för ett ansvarsfullt föräldraskap. Men sedan gör han nästa fadäs, som inte alla reportrar orkar återge. Han tar upp ett eget pastoralt fall, att han en gång sagt till en kvinna som fått sju barn förlösta med kejsarsnitt och som nu väntade sitt åttonde, att hon riskerade att göra sina barn moderlösa och att hon genom sitt beteende utmanade Gud. Jag vill inte hävda att det här är typiskt för Franciskus, men han har en tendens att uttrycka sig lite väl impulsivt, även om det sällan blir så här uppenbart.

De här uttalandena visar att vi inte kan fånga in Franciskus i en särskild åsiktsfälla. Det irriterar att vi inte vet var vi har honom. Samtidigt är det en stor tillgång för han tvingar oss att ta ett steg till i våra egna reflektioner. I en intervju i den italienska tidningen *Corriere della Sera* i mars 2014 fick han frågan om det inte var tid att se över det som *Humanae vitae* säger om preventivmedel. Svaret blev att ”Allt beror på hur man tolkar *Humanae Vitae*.” Och han förklarade att Paulus VI hade uppmanat prästerna att vara barmhärtiga och uppmärksamma på hur folk hade det och bedöma varje konkret situation. Franciskus uttryckte här något typiskt katolskt, som vi kan sammanfatta med orden ”både – och”. Vi ska sträva efter ett ideal och samtidigt leva i verkligheten och vidta de åtgärder som krävs för att leva rättfärdigt och visa barmhärtighet mot varandra. I allt som kyrkan lär gäller både sanning och barmhärtighet. På det viset är Franciskus en traditionell kyrkans son, vilket han också beskriver sig själv som.

Platsen medger inte en detaljerad biografi över Jorge Mario Bergoglio men en kort bakgrund måste till för att rätt förstå hans agerande. Han föddes 1936 i Buenos Aires av föräldrar med italiensk härkomst och inträdde 1958 i jesuitorden och prästvigdes 1969 efter att främst ha utbildat sig i litteraturvetenskap och psykologi. Det är värt att påpeka att hans utbildning ligger under tiden för Andra Vatikankonciliet 1962 – 1965 och omedelbart därefter och att han präglats av den reformrörelse som detta innebar för katolska

kyrkan. Han var provinsial, ledare för de argentinska jesuiterna, under åren 1973 till 1979, och man kan säga att det är då, liksom under militärjuntans tid 1976 – 1983 som han får ett oförskyllt dåligt rykte. På jesuiternas så kallade generalkongregation, ett slags världsmöte för orden, hade man antagit inriktningen ”option for the poor”, ”ett ställningstagande för de fattiga”, och riktat in verksamheten på samhällets mest utslagna och marginaliserade människor. Bergoglios företrädare som provinsial, Ricardo O’Farrell, hade gjort sig känd för att omsätta Andra Vatikankonciliets idéer i praktiken och flyttat ut en hel del verksamhet i slumområdena. Det var det som Bergoglio drog in, troligen för att skydda jesuiterna från militärdiktaturens angrepp då många av kyrkans folk kidnappades och mördades. Med facit i hand kan man konstatera att Bergoglio räddade åtskilliga att fly ut ur landet och fick också flera ut ur fängelserna. Nobels fredspristagare Adolfo Perez Esquivel har i ett BBC-uttalande bestridit att Bergoglio skulle ha samarbetat med militärdiktaturen.

Bergoglio började en kyrklig karriär 1992, då han utnämndes till hjälpbiskop i Buenos Aires och sedan blev stadens ärkebiskop 1998 och kardinal 2001. Under sin tid som biskop från 1992 fram till att han väljs till påve 2013 blev han känd som ”slummens biskop”. Man vet att han gick igenom en personlig omvändelse i slutet av 1980-talet som har påverkat honom sedan dess. Även om han aldrig godtagit den latinamerikanska befrielsesteologin så har han stött den folkliga religiositeten och definitivt varit förespråkare för de fattiga i samhället. År 2000 drev han igenom att de argentinska biskoparna bad om ursäkt för kyrkans beteende under militärjuntans värsta år, det så kallade ”Smutsiga Kriget”. Under 2000-talet har han kritiserat Argentinas ledarskap för korruption och för att ha motarbetat de fattiga i landet och han fick många fiender på högerkanten. Vid konklaven som valde Benedictus XVI till påve 2005 gjorde den konservativa falangen i Argentina allt för att smutskasta Bergoglio, men han kom ändå som god tvåa i det valet. När han till slut valdes 2013 var han för många helt bortglömd. Vi minns den minut av förvirrad tystnad som det tog att placera Jorge Mario Bergoglio på kartan, när det annonserades att vi hade en ny påve. När han sedan valde namnet Franciskus blev det en bekräftelse på den vandring han personligen gjort under sin tid i Argentina. Och som svar på Antonio Spadaros fråga i den kända intervjun för jesuittidskrifter från sensommaren 2013 om vem han är svarade han ”Jag är en syndare på vilken Herren har låtit sin blick falla.” Från att ha varit en auktoritär jesuitprovinsial mötte vi här en vanlig människa som vandrat en lång omvändelsens väg och som nu framträdde med äkta auktoritet och medmänsklighet.

Som generalsekreterare för Justitia et Pax, Kommissionen för Rättvisa och Fred i Stockholms Katolska Stift, har jag i Franciskus fått en påve som underlättar allt arbete för kommissionen. Det är till och med lite svårt att hänga med! Men som teolog i samtidsteologiska frågor och särskilt då feministteologi har Franciskus

inte helt levt upp till förväntningarna. Och som ordenssystem ställer jag mig frågor inför hans latinamerikanska retorik.

Han har fördömt ett kapitalistiskt ekonomiskt system i tämligen hårda ordalag liksom även det bysantinska hovceremonialet i Vatikanen. Han förespråkar ”de fattigas kyrka”, ett begrepp som myntades redan före Andra Vatikankonciliet och som förknippas med den brasilianska ärkebiskopen och kardinalen Dom Helder Camara som dog 1999. Han är fostrad i ett slags social peronism där staten har rätt till kontroll över en kapitalistisk marknad och han angriper ofta eliter, var de än befinner sig. Han har särskilt fokuserat på de ungas arbetslöshet och de äldres ensamhet och i en intervju med *La Repubblica* 1 oktober 2013 sammanfattade han sin syn med orden: ”De största orättfärdigheterna som drabbar världen idag är ungdomsarbetslösheten och de äldres ensamhet. De äldre behöver omsorg och kamratskap; de yngre behöver arbete och hopp, men har varken det ena eller det andra. Problemet är att de inte längre ens förväntar sig dem. De har krossats av samtiden.” I sin apostoliska uppmaning, *Evangelii gaudium*, som kom ut i november 2013, uttryckte han sig närmast slagordsmässigt: ”Idag faller allt under konkurrensens lagar och överlevnaden av den mest lämpade, där de med makt suger ut de som är maktlösa.” Och vidare i samma dokument skriver han ”Precis som budordet ’Du skall inte döda’ sätter en tydlig gräns för att skydda det mänskliga livets värde, måste vi idag också säga ’Du skall inte’ till en ekonomi som utesluter människor och som skapar ojämlikhet.”

Ett område som Franciskus särskilt lyft fram i strålkastarljuset är trafficking och det moderna slaveriet. Årets fredsbudskap hade detta som tema men föregicks under det gångna året av ett par framträdande konferenser i Vatikanen där såväl beslutsfattare, polismyndigheter, NGOs och teologer träffades för att utbyta erfarenheter, kunskap och handlingsplaner. Franciskus har också starkt fokuserat på flyktingsituationen i världen och i synnerhet i Medelhavsområdet och i starka ordalag kritiserat EU och dess nationella regeringar för att inte tillräckligt görs. Hans första officiella besök utanför Rom till ön Lampedusa i juli 2013 var ur den här synpunkten djupt symboliskt. Han inledde sin predikan på Lampedusa med orden ”Migranter dör på havet i båtar som var hoppets farkoster och nu blir dödens färdmedel.” Han återkommer ofta till begreppet en ”globaliserad likgiltighet” både när det gäller flyktingarnas situation, trafficking och det moderna slaveriet och sade i samma uppmärksammade predikan: ”Bekvämlighetens kultur som gör att vi bara tänker på oss själva, gör oss okänsliga inför andra människors rop på hjälp. Den får oss att leva i en såpbubbla, som även om den kan vara vacker, inte har något innehåll; denna bekvämlighetsbubbla leder till en flytande och tom illusion som resulterar i likgiltighet för andra; ja, den leder till en globaliserad likgiltighet. I denna globaliserade värld har vi förfallit till globaliserad likgiltighet. Vi har vant oss

vid de andras lidande: det berör mig inte längre; det bekommer mig inte; det har inte med mig att göra!”

Påven har levt upp till sitt namnval efter ”Guds lille fattige”, helgonet Franciskus av Assisi. Men det måste också påpekas att påven och katolska kyrkan som sådan inte har så många fler möjligheter än andra att påverka det kapitalistiska socio-ekonomiska systemet hur gärna vi än skulle önska det. Vi är alla insnärjda i och beroende av detsamma, så också kyrkan, vilket inte hindrar att vi måste påtala både brister och övergrepp.

Som feminist kan jag nästan få ångest av hans närmast sexistiska uttalanden, även om han förmodligen aldrig menat att de skulle vara det. Han tror att han är en gentleman, och det är han också av det äldre snittet, men ack så fel hans ord kan falla. Han är nästan tondöv inför välutbildade kvinnor vare sig de återfinns i nord, väst, öst eller syd. Efter att ha utnämnt fem nya kvinnor till den internationella teologikommissionen och sade att det fortfarande var för få kvinnor i Vatikanen men att det här var en början och avslutade med ”Ni är jordgubbarna på tårtan!” blev måttet rågat för många av oss feministteologer. Eller när han ofta talar om kvinnan som en särskild gåva från Gud och att kyrkan behöver en ny teologi om kvinnan. Traditionellt hävdar kyrkan att mannen och kvinnan är ontologiskt olika. Konsekvensen av det blir att inte någon kan uttala sig om den andre, vilket inte hindrat kyrkans män att tiderna igenom talat om kvinnan och placerat henne i en underordnad position. Att kyrkan behöver en ny antropologi står helt klart, eller så får vi väl också fråga oss var kyrkans teologi om mannen står idag och i så fall uttalad av enbart kvinnor I tidigare nämnda intervju med Antonio Spadaro säger han på ett mycket tvetydigt sätt ”Det är nödvändigt att vidga utrymmet för en tydligare kvinnlig närvaro i kyrkan. Men jag fruktar en lösning som leder till ’machismo i kjol’, eftersom kvinnan inte har samma egenskaper som mannen. De tal som jag lyssnar till om kvinnans roll är ofta inspirerade just av en mansideologi.” Man undrar onekligen vilka ”egenskaperna” är som han syftar på.

Ett av Franciskus politiska klavertramp i det här avseendet var när han under sitt besök i EU-parlamentet 25 november 2014 talade om Europa som en ofruktsam eller steril farmor . . . Metaforen var direkt kränkande. Om vi säger en ”steril farfar” förstår vi hur illa det skorrade. Att Franciskus inte helt förstår sig på Europa är inget förvånande, tidigare påvar har sannerligen inte förstått sig på Latinamerika heller, men han borde fundera igenom sin syn på människan, man och kvinna, i kyrkan.

2015 har utropats till ordenslivets år och Franciskus har flitigt uttalat sig både om och till ordensfolk. I ett tal i maj 2013 till samtliga generalpriorinnor från hela världen som representerar mer än 700.000 ordenssystrar lyckades han

verkligen stoppa foten i munnen. När han talar om kyskheten som fruktsamhetens gåva till kyrkan säger han ”Ordenskvinnan är moder, hon måste vara en moder, inte en ungmö!” ”Ungmö” är en snäll svensk översättning, det engelska ordet ”spinster” översätts egentligen med ”nucka” och används på det sättet i vardagstal. Vidare hävdar Franciskus att vi ska vara en ikon av Maria, en ikon av Moder kyrkan, det vill säga som ”bruden” till Kristus ”brudgummen”. Själva definierar vi vår kallelse som att gå i Kristi fotspår, att ”göra som Jesus gjorde” fast i vår tid. Sedan varnar han för att vi ska bli karriärister i kyrkan, hur det nu skulle gå till när alla beslutsfattare är prästvigda och kvinnor över huvud taget inte kan bli präster i katolska kyrkan! Ordagrant sade påven ”Låt oss betrakta vilken skada de män och kvinnor gör Guds folk och kyrkan som är karriärister, strebrar, som använder sig av folket, kyrkan, våra bröder och systrar – dem som de är kallade att tjäna – som en språngbräda för sina egna ändamål och personliga ambitioner. Dessa människor gör stor skada i kyrkan.” I sak har Franciskus förstås rätt, men han sade det till fel åhörare – ingen ordenssystem skulle ens kunna komma i närheten av en karriär i kyrkan!

Och samtidigt kan Franciskus visa på en jämbördig relation med alla. En av de första gester som vi minns strax efter att han blivit insatt som påve var hur han tvättade fötterna på både kvinnor och män, kristna och muslimer, i Roms ungdomsfängelse under skärtorsdagsliturgin. Många har hävdats att det bara är män som kan få fötterna tvättade under denna symbolmättade del av liturgin som går tillbaka på hur Jesus tvättade fötterna på de tolv lärjungarna som en förbild för tjänst. Även om både män och kvinnor har deltagit i fottvagningen i många församlingar sedan lång tid tillbaka har den officiella hållningen i Rom förbehållit detta för männen. Utan någon som helst förvarning eller förklaring bröt påven med den sedvänjan.

I början talades mycket om hans personliga enkla stil. Han har några favoritbegrepp som återkommer i nästan allting han säger och gör. Tydligast är ”barmhärtighet”, ”medlidande” och ”ömhet”. I *Evangelii gaudium* § 89 läser vi ”Genom att anta kött, kallade Guds Son oss till en ömhetens revolution.” Vi hör definitivt mindre om ”lära” och ”konformitet”, vilket återkom med irriterande frekvens under Benedictus XVI, oftast inte av honom själv, men väl av hans närmaste medarbetare. Det är svårt att definiera Franciskus teologi i några få meningar. Han talar mestadels utifrån en given situation. Som så många i hans generation är han teologiskt konservativ, pastoralt öppen och barmhärtig och politiskt socialt radikal. Det ger en intressant mix, framför allt hans pastorala hållning. Hans utgångspunkt för all teologi är verkligheten självt och i intervjun med Antonio Spadaro sade han: ”När jag insisterar på fronten, syftar jag i synnerhet på det nödvändiga i att människor som sysslar med kulturen är hemma i den kontext där de arbetar och tänker. Faran lurar alltid att stänga in sig i ett eget laboratorium. Men vi ska inte leva i ett troslaboratorium utan på en

trosvandring, i en historisk tro. Gud har uppenbarat sig som historia, inte som ett kompendium av abstrakta sanningar. Jag är rädd för laboratorierna, därför att i laboratoriet tar man med sig problemen hem för att tämja dem, fernissa dem, man tar dem utanför deras egen kontext. Man får inte ta med sig fronten hem, utan man måste leva vid fronten och visa mod.” Bilden av kyrkan som ett fältsjukhus, från samma intervju, hör också till en av de mest citerade.

Franciskus har utlovat reformer, uppenbarligen redan under själva konklaven som valde honom. Och reformer har det blivit och fler är på gång. Benedictus XVI hade redan påbörjat en reform av det som i vardagslag kallas Vatikanbanken, IOR (*Istituto per le Opere di Religione*), och Franciskus har fullföljt den genom att instifta ett nytt ekonomiskt sekretariat. Utnämningen av Pietro Parolin till statssekreterare, i oktober 2013, och Paul Gallagher till ”utrikesminister” i november 2014 visar att påven önskar se en effektiv och radikal dialog med det världspolitiska samfundet. Jag har redan nämnt den diplomatiska framgången mellan USA och Cuba, men vi minns också hur han i Vatikanträdgårdarna tillsammans med Israels president Shimon Peres och palestiniernas president Mahmoud Abbas uttryckte längtan efter fred i det Heliga Landet.

Utnämningen av nya kardinaler 2014 och helt nyligen i år visar att Franciskus vill förskjuta maktcentrum från Europa och Nordamerika till Asien, Latinamerika och Afrika. Det är på dessa kontinenter som kyrkan växer och är ”ung” även om det inte innebär att kyrkan skulle gå i en liberalare riktning, snarare tvärtom. Han har tillsatt ett personligt niomannaråd av kardinaler som samtidigt är ärkebiskopar i stora stift på samtliga kontinenter och således har direkt kontakt med den pastorala verkligheten. Det som främst karaktäriserar dessa personer är att de vågar stå för en egen åsikt och således kan ge verkliga råd till påven. Målsättningen är att de ska reformera kurian, påvens ”regering” och ”departement” och har redan nått en bra bit på väg i sitt arbete. Vi är förstås många som frågar oss var kvinnorna är i detta råd. Med den frågan inser vi att det inte bara är strukturen som måste förändras, utan kanske framför allt kulturen i kurian, dess personal och uppdrag. Departementen ska tjäna stiftet, inte kontrollera dem eller pålägga dem onödiga regleringar. Kyrkan måste decentraliseras om en verklig inkulturation av evangeliet ska kunna äga rum.

Franciskus chockerade säkert flera i kurian när han höll det traditionsenliga jultalet till dem 22 december 2014 och där räknade upp alla deras tillkortakommanden. Det blev en samvetsrannsakan som väl inte alltid gick hem hos de tilltalade men som absolut hamnade på världspressens förstasidor och som snabbt sipprade ner till stiftet och ordenskommuniteterna. Kurian är andligt förstockad, anser sig vara oumbärlig, drivs av avund, fåfänga och skvaller, lider av andlig Alzheimer och är likgiltig inför de människor i vilkas tjänst de står ...

Franciskus kritiserade deras ”teatraliska stränghet” och ”sterila pessimism” och uppmanade oss till humor och glädje. En chef som på så sätt sågar sina närmaste medarbetar jäms med fotknölnarna måste snabbt reformera systemet om han ska behålla trovärdigheten.

Hans hittills och förhoppningsvis bestående stora gåva till katolikerna är att han på mycket kort tid förändrat klimatet i kyrkan. Tidigare rådde en allmänt spridd kultur av misstänkliggörande, maktkamp, karriärtänkande, korruption och hot. Den öppenhet och delaktighet som Andra Vatikankonciliet hade lagt grunden till under sextioalet hade nästan försvunnit helt i slutet av Johannes Paulus II:s ledarskap på grund av hans svåra sjukdom och Benedictus XVI förmådde inte rätta till situationen på grund av ålder, svaghet och total avsaknad av politisk fingertoppskänsla. Vi såg skandal efter skandal torna upp sig, ofta hade det att göra med pengar eller sexuella övergrepp, inte minst pedofiliskandalerna. Rent strukturellt har Franciskus lyckats få ordning på det mesta av det här. Konciliets ledmotiv har nu kommit till heders igen som *aggiornamento*, en uppdatering av både förhållningssätt och lära, dialog med alla, en enhet i mångfald, också inom kyrkan själv, och en ekumenisk öppenhet, även om detta inte lyckats sippra ner på lokalnivå överallt ännu.

Med Franciskus har en genomgripande attitydförändring skett i kyrkan, inte minst centralt i Vatikanen. De strukturella förändringarna som delvis genomförts, och delvis är på gång, är de som kan garantera att Franciskus har genomfört ett bestående reformarbete i kyrkan. Till sist måste vi påminna oss att kyrkans yttersta ledare och auktoritet, allra minst är kurian och inte heller påven, utan den heliga Anden själv. Det är något som Franciskus inskräper gång på gång och i en predikan vid pingsttiden 2013 sade han: ”Vi vill inte förändras, och vad mer är, det finns de som vill vrida klockan tillbaka. Sådant kallas för halsstarrighet och att vilja tämja den heliga Anden. Den heliga Anden skakar om oss för den vidrör oss, den får oss att vandra, den driver kyrkan framåt. Den heliga Anden är Guds styrka, den ger oss kraft att gå framåt, men många tycker att det är upprörande och föredrar bekvämligheten i det redan kända. Underkasta er den heliga Anden!”

Sr Madeleine Fredell OP